

КИЇВСЬКИЙ КОНТРАКТОВИЙ ЯРМАРОК НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Петро Чернега, Владислав Власов

KYIV CONTRACT FAIR AT THE END OF THE XVIIIth – BEGINNING OF THE XXth CENTURY

Petro Chernega, Vladyslav Vlasov

The article analyzes the role of the largest contract fair in the socio-economic development of Kyiv and Ukraine. The relevance is determined by the state of the historiographical situation regarding the socio-economic development of commodity-money relations that arose on the basis of an artificially created important trading area in Kyiv and dominate modern pro-European perspectives. The authors present the key concept of «contract fair» as a trading area for commodity-money and exchange relations. Based on the collected factual material, the main factors of the contract fair's impact on the socio-economic development of Kyiv, as well as the conscious perception/understanding of reality by the population, the inclusion of Kyiv residents, Ukrainians and visitors in the life of the city, and changes in its infrastructure are highlighted.

It is proved that an important element of Kyiv's use in the socio-economic development of the Right Bank of Ukraine is its convenient geographical location.

Kyiv was an important administrative unit of Ukraine in the historical period studied by the authors. Its status has been preserved to this day. The convenient location of the city and the interest of the Kyiv administration in developing trade relations contributed to the expansion of international relations between city traders and foreign trade institutions. The Russian Empire and Napoleon also had mixed interests in using Kyiv to their advantage. For the Russian Empire, it was an important strategic outpost in the Southwestern region, which served as a military base for Russia's expansion to the south against Turkey; the spiritual center of East Slavic Orthodoxy. For Napoleon, it was an important military strategic direction. The socio-economic role of the contract fair is important for the development of interethnic trade and monetary relations and the further development of Kyiv. The presented scientific conclusions and generalizations are based on the study of archival materials, sources and literature of the late 18th and early 19th centuries.

Keywords: contract fair, division, commodity-money relations, entrepreneurship, exchange.

У другій половині XVIII ст. соціально-економічне становище України характеризувалося поступовим зародженням ринкового господарства. Ремесла, мануфактури становили значну частину промислового виробництва, а їх продукція збільшила обсяги внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Після третього поділу Польщі і загарбання Росією Правобережної України царським указом від 7 серпня 1795 року для поліпшення і поширення внутрішньої торгівлі було створено систему прикордонних митниць, ліквідовано численні митні обмеження, інструкції і розпорядження польської влади, що регламентували ремісниче виробництво, торгівельні операції купців та ін. Київ у XVIII ст. як і раніше являв собою сукупність трьох міст: Подолу, Верхнього міста з Софійським та Михайлівським монастирями, фортецею та казармами, та Печерська (Історія Києва 1963, с. 179–212).

Російський царизм, враховуючи важливе історичне, політичне, географічне і стратегічне значення Києва, потужні продуктивні сили України для втілення своєї маячної месіанської ідеї «Третього Риму», прагнув перетворити місто у форпост загарбницької війни за розширення імперії. Окрім розбудови Київської фортеці та інших укріплень до міста 1797 р. був переведений ярмарок із Дубно і об'єднаний з Хрещенським ярмарком, що діяв у Києві з XVI ст.

Київський контрактний ярмарок впродовж XIX ст. став провідним торговим й економічним осередком, що сприяв розвитку підприємництва в сільському господарстві й промисловості, формуванні ринку вільнонайманої праці, розвитку ринкової економіки і як наслідок ліквідації феодално-кріпосного права в імперії.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю висвітлення ролі Київського контрактного ярмарку в розвитку на українських територіях товарно-грошових відносин, підприємництва й ринкового господарства, показати вагоме місце у соціально-економічному житті й розбудові міста, як важливого стратегічного адміністративного та суспільно-політичного центру російської імперії в Україні.

Діяльність ярмарок, зокрема контрактних, їх внесок в розвиток підприємництва, товарно-грошових відносин і ринкової економіки в Україні загарбаній Московією, а на початку XX ст. комуністичним режимом Росії не знайшли комплексного наукового осмислення в імперській та радянській історіографії. Зокрема, у працях сучасників – очевидців проведення контрактних ярмарок у Києві (Долгорукова 1870; Измайлова 1805; Закревського 1868; Иконникова 1904 та ін.) спостерігається описовість історії міста, побуту киян, атмосфери що панувала на ярмарку, натомість відсутність наукового аналізу ремісничих, промислових та торгових занять населення. Проте у спогадах (Вигель 1815) робить об'єктивний висновок, що Київський та інші контрактні ярмарки створили передумови для створення бірж – ринку, оптової торгівлі й вагомої складової ринкової економіки.

У радянській історіографії дана проблема також не знайшла об'єктивного висвітлення. Класовий підхід до аналізу соціально-економічного розвитку, зокрема підприємництва і торгівлі, обмежив зміст і висновки праць дослідників лише довідковим описом Київського контрактного ярмарку: *История Киева* 1963, *История української РСР* 1981, *Київ. Енцикл. довідник* 1981 та ін. Проте заслуговує на увагу культурно-історичний етюд про контракти і контрактний будинок у Києві відомого мистецтвознавця Ф. Ернста (1923).

Сучасні науковці приділяють значну увагу вивченню товарно-грошових відносин імперської доби України, зокрема, й столиць. Нами опрацьовані дослідження (Андронов, Анісімов 2003) (Малаков 2009; Гирич 1991). Натомість, і в них не достатньо, на нашу думку, системного та комплексного характеру в дослідженні історії контрактних ярмарків і торгівлі загалом.

Аналізуючи роль Київського контрактного ярмарку у проведенні фінансово-кредитних операцій, створені умови для відкриття Київської біржі, використані документи (ДАК, ІРНБУВ, Состав Киевской биржи 1900, Фабрично-заводская промышленность и торговля 1896 та ін.).

Мета і завдання дослідження полягає в тому, що на основі історичних джерел вітчизняної та зарубіжної історіографії показати роль Київського контрактного ярмарку у становленні та розвитку товарно-грошових відносин підприємництва ринкового господарства як соціально-економічної складової Російської імперії.

На межі XVIII–XIX ст. Київ був важливим економічним і духовним центром життя Українців та представників інших слов'янських народів, колонізованих Росією. Впродовж XVIII ст. чисельність його населення збільшилася з 12 до 42 тис. осіб за обчисленням ревізських душ. Дворяни, духівництво, чиновники і військові становили більше половини з них міщани, козаки і ремісники понад 37%, а купців лише близько 3% (Київ. Енциклопедичний довідник 1981, с. 15). Останні переважно мешкали на Подолі, який до середини XIX ст. був центром міста. Чисельність мешканців в Києві періодично помітно змінювалася у зв'язку з високою смертністю від епідемії інфекційних хвороб (1774), пожеж (1787, 1811) і раптових паводків.

Важливе місце в житті переважної більшості киян, зокрема, купців, ремісників займала торгівля. Торгували у крамницях на ярмарках «німецькими та великоросійськими різними товарами з шовку, паперу, хутра, заліза». Найбільш заможні купці вели торгівлю із партнерами зарубіжних країн, Польщі, Австрії, Сілезії, Саксонії, куди завозили різноманітні українські товари сільськогосподарського і мануфактурного виробництва. (Мошенський 2014, с. 18–19).

На початку XIX століття населення Києва становила приблизно 25000 чоловік а забудова переважно була дерев'яна. (Малаков 2009, с. 7). Кам'яне будівництво в Києві офіційно дозволялося для тих районів, що прилягали до фортечних мурів, від шпиталю до Миколаївських казарм. Але з 1844 р. було взагалі заборонено спорудження дерев'яних будинків. (Гирич 1991, с. 60). Протягом першої половини XIX ст. до складу міста увійшли великі передмістя – Куренівка, Пріорка, урочище Сирець (Закревський 1868, с. 724). Поліпшенню торгово-грошових відносин мало сприяти відвідування учасниками ярмарки і мандрівниками Київських релігійних святинь, які займали вагоме місце у духовній культурі східно-європейського православ'я. Уряду Російської імперії Київ був потрібний і як давня столиця Русі-України, назву якої вона викрала

та центр русифікації і оплот проти козацтва, стверджує український історик, етнограф і мистецтвознавець К. Шероцький (Нестеренко 2008, с. 18).

Першу контракткову ярмарку урочисто відкрили на Подолі 15 січня 1798 р. Знайдені свідчення про те, що мандрівка на контракткову ярмарку була справжнім святом для мешканців міста та його гостей. Підготовка поважних гостей до участі у ярмарку була ретельною (Ернст 1923, с. 20). Влада Києва вживала заходів для безпеки «панів контрактовичів»: вдень і вночі на великих шляхах від Василькова до Києва роз'їжджали козачі патрулі, організовувалися поліцейські управи (Долгорукий 1870, с. 11).

Приїзд значного числа подорожуючих називали «божевільною добою», коли всі магазини і лавки спорожнюють, усе розкупується. Найбільше цікавилися контрактковим ярмарком Києва поляки. Високий дохід мали гостьові двори та київські магазини із товаром на різний смак. Міська казна поповнювалася новими грошовими внесками, що значно збільшували прибутки магістрату, який згодом ухвалив рішення про будівництво і відкриття спеціального контрактного будинку за кошти міста. 1800 р. губернатор звернувся до імператора Російської імперії Павла I з проханням надати дозвіл проводити контракти у новобудові на Подолі, з приміщеннями для укладання різних угод (Ернст 1923, с. 2).

Контрактний ярмарок став основним торгово-економічним осередком Києві і Україні, де укладали угоди на купівлю-продаж та оренду поміщицьких і дворянських маєтків, ремісничих виробів, продуктів сільського господарства, товарів мануфактурного й промислового виробництва, оформляли кредитні операції, зокрема грошові позики, застави маєтків й інші родинні справи панівної і заможної верстви, пов'язані з майном, шлюбні угоди, плата посагу тощо. Всі угоди реєструвалися головним цивільним судом, що спеціально у період роботи ярмарку переїжджав з Печерська до Контрактного будинку (Київ. Енцикл. довід. 1981, с. 307–308).

Впродовж 1798 р. у перших контракткових ярмарках на Подолі брали участь 1178 поміщиків, дворян і чиновників, 311 купців та понад 3,2 тис. помічників й осіб які їх супроводжували. Серед них переважали поляки, більшість яких походила з Правобережної України. Їх прибуток становив 12,6 млн злотих. Щорічний прибуток українських та європейських учасників був значно менший (Журавский 1856, с. 18–19). Мандрівник Гун, після відвідування ярмарку у 1806 р., порівняв його з найвідомішим у Європі Лейпцизьким ярмарком, який виник на три століття раніше (Поверхосные замечания 1806, с. 124). Учасники ярмарку, переважно гості, які приїздили до Києва, об'єднувалися в групи і наймали цілі будинки для тимчасового проживання, бо окремі квартири чи кімнати коштували тоді особливо дорого.

Авторитет київського контрактного ярмарку зростав з кожним роком. Його сприймали як установу де можна було в короткий термін збільшити свої статки, покращити матеріальний стан, продемонструвати товар, здобути прихильність покупців у особі багатих російських, польських та європейських підприємців, фабрикантів, купців, знайти роботу, партнерів, друзів, відпочити й отримати задоволення від участі у масових культурних заходах (Северная пчела 1825, с. 1). Український історик-мистецтвознавець Ф. Ернст згадував: «...всенський Київ оживає... Це – контракти!» (Ернст 1923, с. 4).

Розвиток товарно-грошових відносин, що проявилися у діяльності контрактних ярмарок змусив царизм указом від 12 грудня 1801 р. надати право купцям, міщанам і державним селянам купувати землю не заселену селянами-кріпаками, що сприяло розвитку підприємництва в сільському господарстві. У 1809 р. на Київщині діяла половина із 60-ти шкіряних підприємств, зосереджених в Україні, на яких працювали 287 робітників, із них 277 вільнонайманих. Вони обробляли впродовж року понад 68,6 тис. шкір. Товари з полотняних мануфактур Київщини користувалися попитом на ярмарку (Історія УРСР 1981, с. 22–27).

Проте, навіть певне економічне поживлення наприкінці XVIII – на початку XIX ст. незначною мірою вплинуло на умови життя, архітектуру житлових будинків, стан вулиць і транспортних сполучень. Подорожуючий письменник В. Измайлов зазначав, що у Києві «відсутні кам'яні будинки, планування і архітектура в будівництві, вулиці небруквані, покриті піском. Поділ найбільш заселений, ніж інші частини, але не має зовсім вигляду міста. Дерев'яні дахи, низенькі хати приховуються церквами і монастирями. Вулиці Подолу такі вузькі, що ледве дві дрозди можуть роз'їхатися. Сполучення між трьома частинами міста майже неможливе, тому що їх розділяють гори... Київ ледве заслуговує назву міста» (Измайлов 1805).

Певні корективи у суспільно-політичне життя Києва внесли військово-політичні події, пов'язані з діяльністю імператора Наполеона. Воєнні дії Наполеона проти держав Європи на початку XIX ст. впродовж 1806–1812 рр. змусили царський уряд зосередити в південно-західних регіонах імперії значні збройні сили й вжити всіляких заходів для поживлення економіки, поповнення війсь-

ка сильними воїнами-українцями. Активізація, масштабність, а головне вигідність економічної торгової діяльності в Україні й зокрема в Києві, зумовили наплив російських поміщиків і купців. Їх заводи і фабрики переобладнували на виробництва зброї і амуніції для армії (Історія УРСР 1963, с. 51–53).

Київський контрактний ярмарок залишався основним для проведення фінансово-кредитних операцій. Після відкриття у Бердичеві польського банку місто перетворилося у важливий центр фінансового бізнесу. Впродовж 1835–1849 рр. сума укладених контрактів зросла з 500 тис. до понад 1 млн руб. Проте, розпочата Росією Кримська війна 1853–1856 рр., що прискорила ліквідацію кріпосного права, а згодом повстання поляків 1863 р. спричинили початок занепаду контрактного ярмарку в Києві (Мошенський 2014, с. 21).

У 1839 р. для обслуговування ярмарків було засновано київську контору державного комерційного банку. У 1846 р. вже було шість відділень із загальним оборотом 1,16 млн руб. Прибутковість банківських контор швидко зростала: якщо в 1840 р. прибуток з капіталу складав приблизно 6,5%, то в 1843 р. сягав 13%. У 1860 р. Банківську контору відкрив Держбанк Росії (Київ. Енциклоп. довід. 1981, с. 54).

Вагомий внесок у розвиток підприємництва, торгівлі і ринкової економіки в Києві зробила родина Терещенків і Б. Ханенка – нащадка гетьмана України Михайла Ханенка. Одружившись із дочкою відомого підприємця в галузі цукроваріння і великого землевласника Миколи Терещенка – Варварою, Б. Ханенко, як талановитий юрист спільно з родиною Терещенків брав активну участь у роботі Київської біржі (Состав Киевской биржи 1900, с. 3–6). Ним були розроблені і втілені проекти збільшення фінансування вуглевидобувної галузі в Донецькому басейні (Отчет Киевского биржевого комитета 1900, с. 68–69).

Богдан Ханенко, очоливши в 1896 р. «Товариство поширення комерційної освіти», створене за ініціативи М. Чоколова, М. Терещенка, М. Дегтярьова та інших підприємців, організував збір коштів на відкриття чоловічої торговельної школи. Микола Терещенко виділив 100 тис. руб. на її утримання, а міська дума передала з будинок з садибою на Подолі на розі вулиць Костянтинівській й Хоревій 9/6, де у листопаді 1897 р. відбулося відкриття чоловічої торговельної школи, а в лютому наступного року при ній розпочався початковий процес. Родина М. Терещенка підтримала ініціативу Київського купецького товариства про збір коштів на відкриття у місті першої в Російській імперії жіночої торговельної школи, у якій у січні 1899 р. розпочалося навчання в орендованому приміщенні. М. Терещенко пожертвував на спорудження нового будинку і утримання навчального закладу 177 тис. руб. (Донік 2004, с. 165–167).

Родина Терещенків за ініціативи Б. Ханенка створила для підтримки найбільш вразливих учениць Дамський комітет, членами якого були 7 жінок з родини Терещенків. Ханенко, очолюючи комітет, за пожертви купців та підприємців створив фонд допомоги нужденним у 28 тис. руб., запровадив низку стипендій, організував відділення практичного господарювання для підготовки вмілих, розумних, економних працівників у невеликих господарствах. У жовтні 1896 р. за активної участі Київського купецького товариства розпочалися навчання у комерційному училищі, відкритому на кошти підприємців і купців міста (Донік 2004, с. 163–164).

Організаторські здібності Б. Ханенка, проявлені на посаді голови правління Товариства поширення комерційної освіти, сприяли відкриттю у 1908 р. на Бібіковському бульварі в будинку номер 24 (нині бульвар Тараса Шевченка) комерційного інституту, який прийняв на навчання 991 студента, з них 204 жінки, а також десятки вільних слухачів (ДАК, ф. 227, арк. 283зв.).

За вагомий внесок в розвиток підприємництва, торгівлі, банківської справи, комерційної освіти і музейної справи, займаючи посаду голови Київського комітету торгівлі і мануфактури та інших організацій імперського масштабу Б. Ханенко був удостоєний чину дійсного статського радника (ІРНБУВ, ф. 3; Донік 2004, с. 167).

У роки Першої світової війни контрактні ярмарки припинили свою діяльність. Спроби комуністичної влади у 1923 р. відновити їх успіху не мали.

Підсумовуючи, слід наголосити впродовж XIX ст. у роботу Київського контрактного ярмарку була залучена значна кількість селян, ремісників, підприємців, купців і чиновників. Діяльність ярмарку позитивно вплинула на розвиток товарно-грошових відносин, сприяла відкриттю в Києві кредитно-розрахункових установ, фінансових навчальних закладів та поліпшенню матеріально-побутового становища киян. Контрактний ярмарок став вагомим чинником соціально-економічного розвитку господарства Києва й України, провідним торгово-кредитним осередком, що сприяв розвитку підприємництва в сільському господарстві, промисловості, формуванню ринку вільнонайманої праці і ринкової економіки, що прискорили ліквідацію в Російській імперії рабовласницького кріпосного права.

Список джерел та літератури

- АНИСИМОВ, О. Л., АНДРОНОВ, О. Б., 2003, Великий контрактний шлях: від стихійних ярмарків до справжньої біржі: нариси розвитку торговельно-фінансових відносин в Україні. Київ: Видавництво «Українська міжбанківська валютна біржа».
- ВИГЕЛЬ, Ф. Ф., 1865, Воспоминания. В 7-и ч. Ч. 5. Москва: «Катков і Ко».
- ГИРИЧ, І. Б., 1991, До історії топографії Печерської частини Києва ХІХ ст. (за матеріалами Київської інженерної команди). Проблеми історичної географії України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.i-hyrych.name/Kyiv/Pechersk19cent.html>
- ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ Києва (ДАК). Ф. 227. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 28зв.
- ДОЛГОРУКИЙ, І. М., 1870, Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 г. Москва : в университетской типографии (Катков и К).
- ДОНІК, О., 2004, Родина Терещенків в історії доброчинності. К.: Інститут історії України НАН України.
- ЕРНСТ, Ф. Л., 1923, Контракты і контрактный будинок у Києві. 1798–1923. Культурно-історичний етюд. Київ, друкарня ВУАН.
- ЖУРАВСКИЙ, Д. П., 1946, О кредитных сделках в Киевской губернии, Киев. 1856. Об источниках и употреблении статистических сведений, [нов. изд.], М.
- ЗАКРЕВСКИЙ, Н., 1868, Описание Киева. Москва: изданием Моск. археол. о-ва. Том 2.
- ІНСТИТУТ РУКОПИСІВ Національної бібліотеки України імені В. Вернадського НАН України (ІР НБУВ НАНУ). Ф. 3. Спр. 5290. Арк. 1зв.
- ІСТОРІЯ КИЄВА, 1963, К.: Видавництво АН УРСР. Т. 1.
- ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР. У 8 т. Т. т. 2, 3. К., 1879–1978.
- КИЇВ. Енциклопедичний довідник, 1981. За ред. А. В. Кудрицького. К.: Голов. ред. УРЕ.
- МАЛАКОВ, Д. В., 2009, Прибуткові будинки Києва. Видавництво: Київ. Вид-во. «Кій».
- МОШЕНСЬКИЙ, С. З., 2014, Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи. London.
- НЕСТЕРЕНКО, П., 2008, Він торував дорогу мистецтвознавцям. Народне мистецтво. № 1/2. 18.
- ОТЧЕТ Киевского биржевого комитета за 1889 год, 1900, К.: Губернская типография.
- ПОВЕРХНОСТНЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ по дороге от Москвы в Малороссию в осени 1805 года, 1806, Сочинения Оттона фон Гуна. Перевод с немецкого. Ч. 2. Москва: Тип. Платона Бекетова.
- ПУТЕШЕСТВИЕ в полуденную Россию Владимира Измайлова, 1805, Москва: Типография Х. Клаудия. Ч. 1., Ч. 2.
- СЕВЕРНАЯ ПЧЕЛА: газета политическая и литературная, 1825, 1 янв. Санкт-Петербург, 1825–1864. Шифр РНБ: Газ. 1-П/2-4.
- СОСТАВ КИЕВСКОЙ БИРЖИ, 1900, К.: Типография император. университета Св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого.
- ФАБРИЧНО-ЗАВОДСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ и торговля России: с приложением общей карты фабрично-заводской промышленности Российской Империи, 1896, Министерство финансов, Департамент торговли и мануфактур. Санкт-Петербург.
- ЧТЕНИЯ Общества истории и древностей российских, 1869, РНБ: МфГ1/813 Другие фонды: РНБ; NLCR/SL; РГБ. Российская национальная библиотека.

References

- ANISIMOV, O. L., ANDRONOV, O. B., 2003, Velykyi kontraktovyi shliakh: vid stykhiinykh yarmarkiv do spravzhnoi birzhi: narysy rozvytku torhovelnno-finansovykh vidnosyn v Ukraini [The great contract path: from spontaneous fairs to the Great contractual path: from spontaneous fairs to a real exchange: essays on the development of trade and financial relations in Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo «Ukrainska mizhbankivska valiutna birzha». [In Ukrainian].
- CHTENIYA Obschestva istorii i drevnostei rossiiskikh, 1869. RNB: MfG1/813 Drugie fondy: RNB; NLCR/SL; RGB Rossiiskaya natsionalnaia biblioteka [Readings of the Society of Russian History and Antiquities, 1869. RNB: MfG1/813 Other fonds: RNB; NLCR/SL; RGB]. [In Russian].

- DERZHAVNYI ARKHIV Kyiva (DAK) [State Archives of Kyiv (SAK). Ф. 227. Оп. 1. Envelope 1. p. 28]. F. 227. Op. 1. Spr. 1. ark. 28zv. [In Ukrainian].
- DOLGORUKII, I. M., 1870, Slavnyi bubny za gorami, ili Puteshestvie moe koe-kuda 1810 g. [Glorious tambourines beyond the mountains, or My journey to somewhere 1810]. Moskva: v universitetskoj tipografii (Katkov i K). [In Russian].
- DONYK, O., 2004, Rodyna Tereshchenkiv v istorii dobrochynnosti [Tereshchenko family in the history of philanthropy]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- ERNST, F. L., 1923, Kontrakty i kontraktovy budynok u Kyivi. 1798–1923. Kulturno-istorychnyi etiid. [Contracts and the Contract House in Kyiv. 1798–1923. A cultural and historical essay]. Kyiv, drukarnia VUAN. [In Ukrainian].
- FABRICHNO-ZAVODSKAIA PROMYSHLENNOST i torgovlia Rossii: s prilozheniem obschei karty fabrichno-zavodskoi promyshlennosti Rossiiskoi Imperii, 1896, [Factory industry and trade in Russia: with an appendix of a general map of the factory industry of the Russian Imperial]. Ministerstvo finansov, Departament torgovli i manufaktur. Sankt-Peterburg. [In Russian].
- HYRYCH, I. B., 1991, Do istorii topografii Pecherskoi chastyny Kieva XIX st. (za materialamy Kyivskoi inzhenernoi komandy). [On the history of the topography of the nineteenth-century Pechersk part of Kyiv (based on materials from the Kyiv Engineering Team)]. Problemy istorychnoi heohrafii Ukrainy. [Online]. Available from: <https://www.i-hyrych.name/Kyiv/Pechersk19cent.html> [In Ukrainian].
- INSTYTUT RUKOPYSIV Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho NAN Ukrainy (IR NBUV NANU). F. 3. Spr. 5290. ark. 1 zv [Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. F. 3. Case 5290. p. 1 vol]. [In Ukrainian].
- Istoriia Kyiva, 1963, [History of Kyiv]. K.: Vydavnytstvo AN USSR, t. 1, s. 179 – 212. [In Ukrainian].
- ISTORIIA UKRAINSKOI RSR. U 8 t. 10-ty knykh. T. t. 2, 3. K., 1879–1978. [History of the Ukrainian SSR. In 8 vols. 2, 3. K., 1879–1978]. [In Ukrainian].
- KYIV. Entsyklopedychnyi dovidnyk, 1981, Za red. A. V. Kudrytskoho [Kyiv. Encyclopedic reference book, 1981. Edited by A. V. Kudrytsky]. K.: Holov. red. URE. [In Ukrainian].
- MALAKOV, D. V., 2009, Prybutkovi budynky Kyeva [Apartment buildings in Kyiv]. Vydavnytstvo: Kiiv.Vyd. «Kii». [In Ukrainian].
- MOSHENSKYI, S. Z., 2014, Finansovi tsentry Ukrainy ta rynek tsinnykh paperiv industrialnoi epokhy [Financial centers of Ukraine and the securities market of the industrial age]. London. [In Ukrainian].
- NESTERENKO, P., 2008, Vin toruvav dorohu mystetstvoznavtsiam [He paved the way for art historians]. Narodne mystetstvo. № 1/2. 18. [In Ukrainian].
- OTCHET KIEVSKOGO birzhevogo komiteta za 1989 god, 1900. [Report of the Kyiv Stock Exchange Committee for 1989]. K.: Gubernskaia tipografiia [In Russian].
- POVERHNOSTNYE ZAMECHANIA po doroge ot Moskvyy v Malorossiiu v oseni 1805 goda, 1806, Sochineniia Ottona fon Guna. Perevod s nemetskogo. Ch. 2. [Superficial remarks on the road from Moscow to Malorossia in the fall of 1805, 1806, Works of Otton von Goon. Translated from German. Ч. 2]. Moskva: Tip. Platona Beketova. [In Russian].
- PUTESHESTVIE v poludennuyu Rossiyu Vladimira Izmailova, 1805, [Vladimir Izmaylov's Journey to Midday Russia]. Moskva: Tipografiia H. Kladiya,. Ch. 1., Ch. 2. [In Russian].
- SEVERNAIA PCHELA: gazeta politicheskaia i literaturnaia, 1825, 1 yanv. [The Northern Bee: a political and literary newspaper, 1825, 1 Jan]. Sankt-Peterburg, 1825–1864. Shifr RNB: Gaz.1-P/2-4. [In Russian].
- SOSTAV KIEVSKOI BIRZHI, 1900, [Composition of the Kiev Stock Exchange]. K.: Tipografiia imperator. universiteta Sv. Vladimira N.T. Korchak-Novitskogo. [In Russian].
- VIHEL, F. F., 1865, Vospominaniia [Memories]. V 7-y ch. Ch. 5. Moskva: «Katkov i Ko». [In Russian].
- ZAKREVSKII, N., 1868, Opisanie Kieva [Description of Kiev]. Moskva: izhdiveniem Mosk. arheol. o-va. Tom 2. [In Russian].
- ZHURAVSKII, D. P., 1946, O kreditnykh sdelkah v Kievskoi gubernii, Kiev. Ob istochnikakh i upotreblenii statisticheskikh svedenii [On credit transactions in Kiev province, Kiev [On the sources and use of statistical data]. [In Russian].

Київський контрактний ярмарок наприкінці XVIII – на початку XX ст.

У статті проаналізовано роль найбільшої контрактної ярмарки у соціально-економічному розвитку Києва та України. Актуальність визначена станом історіографічної ситуації щодо соціально-економічного розвитку товарно-грошових відносин, що виникли на основі штучно створеної важливої торговельної площі в Києві та домінують у сучасних проєвропейських перспективах. Авторами представлено ключове поняття «контрактна ярмарка» як торговельної площі для товарно-грошових та обмінних взаємин. На основі зібраного фактичного матеріалу виділено основні чинники впливу контрактної ярмарки на соціально-економічний розвиток Києва, а також свідоме сприймання / розуміння дійсності населенням, включення киян, українців та приїжджих у життя міста, зміну його інфраструктури.

Доведено, що важливим елементом використання Києва у соціально-економічному розвитку Правобережної України є зручне географічне розміщення. Київ – важлива адміністративна одиниця України у досліджуваній авторами історичний період. Його статус зберігся й до сьогодення. Зручне розташування міста та зацікавленість адміністрації Києва у розвитку торговельних відносин сприяли розширенню міжнародних взаємин міських торговців із зарубіжними торговельними інституціями. Російська імперія та Наполеон також мали неоднозначні зацікавлення на використання Києва в своїх інтересах. Для Російської імперії – це важливий стратегічний форпост Південно-західного краю, який слугував воєнною базою для експансії Росії на південь проти Туреччини; духовний центр Східно-слов'янського православ'я. Для Наполеона – важливий військовий стратегічний напрям. Соціально-економічна роль контрактної ярмарки важлива для розвитку міжнародних торгово-грошових взаємин та подальшої розбудови Києва. Представлені наукові висновки та узагальнення здійснені на основі опрацювання архівних матеріалів, джерел та літератури кінця 18 – початку 19 століть.

Ключові слова: контрактний ярмарок, поділ, товарно-грошові відносини, підприємство, біржа.

Петро Чернега, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри етнології та краєзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Petro Chernega, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Ethnology and Local Lore, National Pedagogical Dragomanov University.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-5064>

Владислав Власов, аспірант кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Vladyslav Vlasov, Postgraduate student of the Faculty of History of the National Pedagogical Dragomanov University in Kyiv.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4236-5153>

Received: 31.08.2023

Advance Access Published: October, 2023